

УДК 342.9:343.148(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v4.2025.22>

Р. В. Тополя
кандидат юридичних наук, доцент,
головний судовий експерт
Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
orcid.org/0009-0000-6964-2974

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕЖІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ В УКРАЇНІ

У статті здійснено комплексний аналіз адміністративно-правових меж незалежності судових експертів в Україні, що розглядається як багатовимірне явище, яке включає теоретичні, доктринальні, законодавчі та практичні аспекти. Незалежність визначається як стан свободи від зовнішнього впливу чи підлеглості, що забезпечує можливість суб'єкта діяти самостійно, неупереджено та відповідально у межах наданих повноважень. Особлива увага приділяється ролі експерта як допоміжного учасника адміністративного процесу, який забезпечує суд спеціальними знаннями для ухвалення обґрунтованих рішень. Визначено, що відсутність чіткого нормативного тлумачення понять «втручання» та «вплив» знижує дієвість гарантій незалежності, незважаючи на їх формальне закріплення. Важливим чинником є інституційна автономія спеціалізованих установ, що сприяє збереженню об'єктивності та нейтральності висновків експертів. Аналіз доктринальних підходів підкреслює, що незалежність експертів не зводиться лише до формальної заборони втручання у їхню діяльність, а потребує належного організаційного та матеріального забезпечення. Особливої уваги потребує уточнення правового статусу експерта, зокрема через можливість запровадження нових категорій, які дозволять чіткіше регламентувати межі автономії. Зазначається, що дисциплінарна, адміністративна, цивільно-правова та кримінальна відповідальність одночасно обмежують і гарантують незалежність, створюючи баланс між автономією та підзвітністю. У роботі підкреслено важливість процесуальних гарантій, які забезпечують належність і допустимість експертних висновків у судовому процесі. Розглянуто приклади з адміністративної судової практики, коли експертні висновки визнавалися неналежними через порушення встановлених процедур, що свідчить про залежність результатів досліджень від дотримання процесуальних вимог. Виявлені порушення підтверджують, що формальна незалежність не завжди тотожна фактичній, і тому виникає потреба у більш чітких механізмах контролю за якістю експертної діяльності.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, адміністративне судочинство, адміністративно-правове регулювання, автономія, баланс інтересів, доказ, доктринальний аналіз, законодавчі гарантії, незалежність, об'єктивність, процесуальна самостійність, публічне адміністрування, судова експертиза.

Topolia R. V. ADMINISTRATIVE AND LEGAL LIMITS OF THE INDEPENDENCE OF FORENSIC EXPERTS IN UKRAINE

The article provides a comprehensive analysis of the administrative and legal boundaries of the independence of forensic experts in Ukraine, which is considered as a multidimensional phenomenon that includes theoretical, doctrinal, legislative, and practical aspects. Independence is defined as a state of freedom from external influence or subordination, ensuring the ability of the subject to act autonomously, impartially, and responsibly within the limits of the granted powers. Special attention is paid to the role of the expert as an auxiliary participant in the administrative process, who provides the court with specialized knowledge for making substantiated decisions. It is determined that the lack of clear normative interpretation of the concepts of "interference" and "influence" reduces the effectiveness of independence guarantees, despite their formal consolidation. An important factor is the institutional autonomy of specialized institutions, which contributes to the preservation of objectivity and neutrality of expert conclusions. The analysis of doctrinal approaches emphasizes that the independence of experts is not limited to a formal prohibition of interference in their activities but requires appropriate organizational and material support. Special attention is needed to clarify the legal status of the expert, particularly through the possibility of introducing new categories that would more clearly regulate the limits of autonomy. It is noted that disciplinary, administrative, civil, and criminal liability simultaneously restrict and guarantee independence, creating a balance between autonomy and accountability. The paper highlights the importance of procedural guarantees that ensure the admissibility and reliability of expert opinions in court proceedings. Examples from administrative judicial practice are considered, where expert opinions were found inadmissible due to violations of established procedures, which indicates the dependence of research results on compliance with procedural requirements. The identified violations confirm that formal independence is not always identical to factual independence, and therefore there is a need for clearer mechanisms to control the quality of expert activity.

Key words: administrative and legal regulation, administrative liability, administrative proceedings, autonomy, balance of interests, doctrinal analysis, evidence, independence, legislative guarantees, objectivity, procedural autonomy, public administration, forensic examination.

Вступ. Адміністративно-правові межі незалежності судових експертів в Україні становлять важливий об'єкт сучасних правових досліджень, оскільки вони безпосередньо пов'язані з ефективністю та справедливістю правосуддя. Незалежність експерта розглядається як ключовий принцип, що забезпечує достовірність його висновків і неупередженість у процесі вирішення спорів. Вона набуває особливого значення у сфері адміністративного судочинства, де судова експертиза виконує функцію допоміжного доказу, а від її результатів часто залежить правомірність і обґрунтованість судового рішення. Саме тому адміністративно-правове регулювання статусу експертів потребує ґрунтовного аналізу з урахуванням теорії, доктрини, норм чинного законодавства та судової практики.

У правовій науці незалежність визначається як свобода від зовнішнього впливу, підлеглості чи обмежень у прийнятті рішень. Це поняття набуває особливої ваги у контексті судово-експертної діяльності, оскільки експерт виступає допоміжним учасником процесу, наділеним специфічними повноваженнями та обов'язком діяти виключно в межах закону. Його висновки повинні відповідати критеріям об'єктивності, повноти та наукової обґрунтованості, що забезпечує належність доказової бази. Незалежність у цьому випадку розглядається не лише як процесуальна самостійність, а й як інституційна гарантія, яка передбачає відокремлення експертних установ від органів влади та дотримання принципу нейтральності.

Доктринальний аналіз свідчить, що формальна заборона втручання у діяльність експерта не забезпечує фактичної автономності, оскільки вона часто обмежується організаційною підпорядкованістю та матеріальною залежністю. Науковці акцентують увагу на необхідності розширення понятійного апарату та уточнення правового статусу експерта через запровадження нових правових категорій. Поряд із цим значну увагу приділяють процесуальним гарантіям, які мають забезпечувати належність та допустимість висновків у судовому процесі. Саме поєднання правових, організаційних та матеріальних умов формує цілісну систему гарантій незалежності.

Проблематика полягає у суперечності між проголошеними законодавчими гарантіями та фактичними умовами діяльності експертів. Незважаючи на існування правових норм, що закріплюють заборону втручання та визначають відповідальність експертів, у практиці трапляються випадки порушення їхньої незалежності. Це проявляється у неналежному матеріальному забезпеченні, тиску з боку органів досудового розслідування чи сторін процесу, а також

у процедурних порушеннях під час проведення експертиз. Такі явища не лише знижують авторитет інституту експертизи, а й ставлять під сумнів достовірність доказової бази, що негативно впливає на якість правосуддя.

Актуальність обраної нами теми зумовлена зростаючою роллю судової експертизи в адміністративному процесі та необхідністю удосконалення механізмів забезпечення незалежності експертів. У сучасних умовах розвитку правової держави важливо не лише формально проголосувати принцип незалежності, а й створювати дієві гарантії його реалізації. Це передбачає поєднання правових норм, інституційної автономії та ефективного механізму відповідальності, що разом формують основу довіри до судової експертизи. Забезпечення реальної незалежності експертів є передумовою зміцнення принципу верховенства права та справедливості у сфері публічного адміністрування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До адміністративно-правового забезпечення експертної діяльності в Україні звертали свою увагу вчені В. Авер'янов, В. Атаманчук, В. Бараняка, В. Басай, П. Біленчук, Т. Водоп'ян, В. Галаган, В. Галунько, А. Гірняк, Є. Додіна, Ф. Джавадов, Я. Журавель, Н. Загородня, О. Єщук, А. Іванищук, В. Ковальова, Р. Кляпчук, А. Лазебний, А. Лисеюка, В. Михайлов, А. Нікуліна, І. Новіков, О. Олійник, М. Очеретний, І. Пиріг, В. Рєвака, І. Сабадаш, О. Сабинін, М. Сегай, Е. Сімакова-Єфремян, Г. Стрілець, О. Угровецький, А. Фурман, В. Шепітько, С. Шестаков, О. Юнацький, В. Юрчишин, В. Юсупов та ін. Проте вони безпосередньо аналізованої нами проблематики не торкалися, присвятивши свої наукові пошуки найбільш загальним спеціальним або суміжним викликам.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного права, доктринальних знань та діючого законодавства виявити та узагальнити адміністративно-правові межі незалежності судових експертів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Термін «незалежність» у Словнику української мови визначається як абстрактний іменник від прикметника «незалежний», що відображає стан чи якість свободи від будь-якої підлеглості, підпорядкування чи обмеження у виборі дій, рішень або розвитку. Це поняття позначає самостійність та відокремленість суб'єкта, закріплюючи його здатність існувати й функціонувати без зовнішнього впливу чи контролю [1].

Суб'єкти адміністративного судочинства становлять систему учасників процесу, що визначаються правовим статусом і наділяються відповідною адміністративною проце-

суальною правосуб'єктністю. Вона охоплює правоздатність та дієздатність, які забезпечують здатність особи бути учасником справи та самостійно реалізовувати свої права й обов'язки. Основними учасниками виступають сторони (позивач і відповідач), треті особи та їхні представники, що безпосередньо впливають на виникнення та перебіг адміністративної справи. Допоміжними учасниками є особи, які сприяють повноті та об'єктивності розгляду справи, зокрема секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач. Класифікація суб'єктів здійснюється за суспільно-державною роллю, процесуальним статусом і метою участі у справі, а також за організаційною структурою. Учасники адміністративного судочинства мають рівні процесуальні права й обов'язки, що забезпечує баланс їх інтересів і належний порядок у судовому процесі. Особливе значення має добросовісність у користуванні процесуальними правами, оскільки зловживання ними визнається неприпустимим [2, С. 550–557].

В роботі В. Бараняка розглянуто принцип незалежності судового експерта крізь призму чинного Закону України «Про судову експертизу» та проекту Закону «Про судово-експертну діяльність». Підкреслюється, що законодавство формально проголошує заборону втручання у діяльність експерта, однак не визначає чітко понять «втручання» та «вплив», що знижує ефективність реалізації цієї гарантії. Незалежність експерта трактується як процесуальна самостійність і рівноправність зі слідчим, але водночас вона обмежується організаційною підпорядкованістю та матеріальним забезпеченням, що створює ризики тиску. Акцентується на важливості існування експертних установ, незалежних від органів досудового розслідування, як на умові збереження об'єктивності висновків. Звертається увага на необхідність конкретизації законодавчих положень, які б чітко гарантували формальну й фактичну незалежність експертів від «силових» відомств. Аналіз також показує, що кримінальна й дисциплінарна відповідальність експертів, а також інститут повторної експертизи не є достатнім механізмом для забезпечення справжньої автономії. Проект закону передбачає розширені гарантії незалежності, але не деталізує їх застосування, що викликає сумніви в ефективності [3].

А. Лисеюка та М. Очеретний проаналізували адміністративно-правове регулювання судових експертиз в Україні з акцентом на забезпеченні умов незалежності експертів у процесі їх діяльності. Аналізуються базові категорії «судова експертиза» й «адміністративно-правове регулювання», підкреслюючи, що відсутність у адмі-

ністративно-процесуальному праві норм, які б закріплювали процедури проведення експертиз, створює ризики для їхньої об'єктивності. Звертається увага на практичне застосування експертиз у адміністративному судочинстві та на необхідність закріплення чіткіших правил, що гарантували б незалежність експертної діяльності. Порівнюються вітчизняний досвід із зарубіжною практикою, наголошуючи, що відомча належність експертів не повинна впливати на їхню процесуальну самостійність. Вказано на важливість закріплення поняття «експертна послуга», яке дозволить урегулювати незалежність експерта на законодавчому рівні. Зазначається, що адміністративно-процесуальне регулювання судових експертиз має забезпечувати правомірне і неупереджене виконання завдань експертами. Особливе значення надається розвитку нових видів експертиз, що зумовлює потребу в розширенні правових гарантій незалежності експертів [4].

В. Михайлов узагальнив принципи судово-експертної діяльності в Україні, серед яких ключове місце займає незалежність експерта як гарантія об'єктивності та достовірності його висновків. Підкреслюється, що експерт не повинен перебувати в будь-якій залежності від сторін процесу, органів досудового розслідування чи суду, а також має діяти в межах закону та професійної етики. Незалежність тлумачиться законодавцем через процесуальний порядок призначення експерта, що унеможливорює його довільний вибір справи. Компетентність і професійний рівень експерта визначаються як умова для достовірності результатів дослідження. Наголошено на забороні будь-якого втручання в проведення експертизи, що сприяє формуванню об'єктивних висновків. Також розглядається зарубіжний досвід, де незалежність експертів забезпечується через стандартизацію, сертифікацію й акредитацію лабораторій, орієнтацію на спеціальні знання, а не відомчу належність. Акцентується на важливості дотримання принципу нейтральності та безсторонності експертів. Підкреслюється, що саме незалежність у поєднанні з об'єктивністю та професійною компетентністю забезпечує якісні й надійні результати експертизи [5].

Закон України «Про судову експертизу» закріплює незалежність судових експертів як один з ключових принципів їхньої діяльності. Вона гарантується спеціальним порядком призначення експертів, що виключає їх залежність від сторін процесу, а також заборонаю будь-якого втручання у проведення експертизи під загрозою встановленої законом відповідальності. Важливим чинником виступає існування спеціалізованих установ, відокремлених від органів

досудового розслідування та суду, що забезпечує інституційну незалежність. Держава зобов'язується створювати умови для роботи експертів, включно з матеріальним і соціальним забезпеченням, що сприяє їх автономності. Додатковою гарантією є кримінальна відповідальність за свідомо неправдивий висновок та можливість призначення повторної експертизи для перевірки обґрунтованості результатів. Поряд із цим експерт наділений правом подавати клопотання та скарги, що посилює його процесуальну самостійність. У свою чергу, дисциплінарна, адміністративна, цивільно-правова та кримінальна відповідальність окреслюють межі його незалежності, запобігаючи зловживанням. Законодавець формує комплексний механізм правових гарантій, що поєднує автономію судових експертів із чітко визначеними обов'язками та відповідальністю [6].

Закон України «Про судову експертизу» визначає гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновку. Незалежність судового експерта та правильність його висновку забезпечуються: визначенням законом порядком призначення судового експерта; заборонаю під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи; існуванням установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду; створенням необхідних умов для діяльності судового експерта, його матеріальним і соціальним забезпеченням; кримінальною відповідальністю судового експерта за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків; можливістю призначення повторної судової експертизи; присутністю учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи [6].

У постанові Верховного Суду від 18 січня 2024 року у справі № 420/2468/19 розглядався адміністративний спір щодо відмови Одеської міської ради у затвердженні проекту землеустрою та передачі земельної ділянки у приватну власність. Суди встановили, що підставою для відмови був висновок комплексного земельно-технічного дослідження, виконаний ТОВ «Судова Незалежна Експертиза України», який містив ознаки недостовірного графічного відображення та був складений з грубими порушеннями процесуальних вимог. Зокрема, у документі не було попередження експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок, що суперечить вимогам КАС України та позиції Великої Палати Верховного Суду. Така обставина свідчить про

порушення адміністративно-правових меж незалежності експерта, адже експертний висновок був поставлений у залежність від замовника (учасника справи) і не відповідав законодавчим гарантіям автономності. Додатково порушення незалежності проявилось у відмові експерта відповісти на окремі ключові питання та у відхиленні встановлених методичних стандартів. Суди першої та апеляційної інстанцій визнали такий висновок неналежним доказом, що не може бути використаний для обґрунтування адміністративного рішення. Верховний Суд підтвердив ці висновки, відзначивши, що експертиза, проведена з процесуальними порушеннями, не забезпечує ні об'єктивності, ні неупередженості [7].

Висновки. Отже, поняття незалежності у правовій доктрині розглядається як стан свободи від зовнішнього впливу, підпорядкування чи обмежень у прийнятті рішень. Це характеристика, яка забезпечує можливість суб'єкта діяти автономно та відповідально в межах своїх повноважень. У контексті судової експертизи незалежність означає процесуальну самостійність експерта, який має забезпечувати достовірність та об'єктивність результатів досліджень. Вона виступає ключовою гарантією ефективного функціонування системи правосуддя, оскільки виключає вплив з боку сторін процесу чи органів влади. У теорії права незалежність визначається як базова умова реалізації принципу справедливості у правозастосуванні.

Наукові підходи підкреслюють, що незалежність експерта не обмежується лише формальною заборонаю втручання у його діяльність. Вона повинна охоплювати інституційні та матеріальні гарантії, які виключають можливість тиску чи впливу. У доктрині наголошується, що відомча підпорядкованість експертних установ створює ризики формальної залежності, що може позначатися на змісті висновків. Важливою умовою є існування позавідомчих структур, які забезпечують експерта необхідними ресурсами та підтримкою. У наукових працях акцент робиться на необхідності конкретизації поняття незалежності через деталізацію правових механізмів її забезпечення.

На нормативному рівні незалежність судового експерта закріплюється як один із ключових принципів його діяльності. Вона гарантується спеціальною процедурою призначення, заборонаю втручання та відповідальністю за неправдивий висновок. Держава забезпечує умови роботи експертів, зокрема їх соціальне та матеріальне забезпечення, що має на меті мінімізувати вплив зацікавлених сторін. Законодавець передбачає як можливість повторної експертизи, так і дисциплінарну відповідальність, що створює

баланс між автономією та підзвітністю. Проте відсутність чіткого визначення понять «втручання» та «вплив» залишає прогалини у практичному застосуванні гарантій.

У межах адміністративного судочинства незалежність експерта забезпечує об'єктивність та неупередженість розгляду справи. Він виступає допоміжним учасником процесу, завданням якого є надати суду спеціальні знання для правильного вирішення спору. Його висновки мають силу доказу лише за умови дотримання процесуальних вимог. Наявність процедурних порушень у складанні висновку ставить під сумнів його допустимість. Адміністративні суди зобов'язані перевіряти відповідність висновків критеріям законності та належності, що є проявом контролю за межами незалежності експерта.

У практиці адміністративних судів трапляються випадки, коли експертні висновки визнаються неналежними через відсутність дотримання формальних вимог. Такі порушення можуть полягати у відсутності попередження про кримінальну відповідальність або ухиленні від відповіді на поставлені питання. Висновки, складені на замовлення сторін із відхиленням від методичних стандартів, сприймаються судами як такі, що порушують принцип незалежності. Унаслідок цього суди відмовляють у використанні подібних висновків як доказів, визнаючи їх залежними від сторони, яка замовила дослідження. Така практика свідчить про важливість процесуальної чистоти експертної діяльності.

Отже, незалежність судових експертів в Україні є багатовимірним явищем, що охоплює теоретичний, доктринальний, законодавчий та практичний рівні. Вона виступає гарантією достовірності експертних висновків, що є ключовим для забезпечення справедливого правосуддя. Формальні гарантії, закріплені

в законі, повинні супроводжуватися фактичними механізмами їх реалізації. Судова практика показує, що навіть незначні процедурні порушення здатні поставити під сумнів незалежність експерта. Узагальнюючи, можна стверджувати, що ефективне забезпечення незалежності експертів вимагає поєднання нормативних гарантій, інституційної автономії та добросовісності у процесуальній діяльності.

Література

1. Незалежність. Словник української мови: у 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 5. С. 486. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=незалежність>
2. Адміністративне право та адміністративний процес. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, А. Берлач та ін. ; за заг. ред. В. Галунька, В. Фелика. Вид. 5-те. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 700 с.
3. В. М. Бараняк. Принцип незалежності судового експерта: аналіз законодавства України у сфері судового-експертної діяльності. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки. 2016. № 850. С. 469–472. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_850_70
4. Лисеюк А. М., Очеретний М. В. Адміністративно-правове регулювання судових експертиз в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2021. Вип. 51. С. 150–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2021_51_32.
5. Михайлов В. О. Принципи судово-експертної діяльності в Україні. Dictum Factum. Кримінальне право та процес. Кримінологія. Криміналістика. 2023. № 1. С. 153–158. DOI: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2023-1-13-153-158>
6. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 № 4038-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12>
7. Постанова Верховного Суду від 18 січня 2024 року у справі № 420/2468/19 (адміністративне провадження № К/9901/38981/21, К/9901/38022/21). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116396845>

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025
Дата публікації: 26.11.2025